

İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi

(Journal of Humanities and Social Sciences Academy)

Hasan KARAKÖSE

Şeyma BAŞODA

İNTOBA

JHSSA

Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir / Türkiye

hkarakose@ahievran.edu.tr

[DOI: 10.5281/zenodo.6481080](https://doi.org/10.5281/zenodo.6481080)

ORCID: 0000-0003-1853-8266

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir / Türkiye

seymabasoda1996@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9163-1139

Eser Geçmişi / Article Past:

Başvuru Tarihi
Applied
10/12/2021

Kabul Tarihi
Accepted
20/12/2021

Araştırma Makalesi

Orjinal Makale / Original Paper

Research Paper

Sorumlu Yazar

ISSN: 2791-6766

ZEVRA GAZETESİ'NE GÖRE MİDHAT PAŞA'NIN BAĞDAT VALİLİĞİ DÖNEMİNDE YAPTIĞI FAALİYETLER (1869-1872)

Özet

Midhat Paşa, Niş, Tuna ve Bağdat valiliklerinde yerel ihtiyaçları giderme gayreti içinde olmuş, aktif faaliyetlerde olmuştur. 1869-1872 yılları arasında Bağdat valiliğinde eğitim, sağlık, ulaşım, taşımacılık, asayiş gibi pek çok alanda önemli çalışmalar yapmıştır. Ayrıca Altıncı Ordu Müşiri olarak da kur'a ile askere alım usulünün Bağdat'ta uygulanmasını sağlamış, asayiş tehdit eden aşiretleri kontrol altına almış, huzursuzluk çıkaran veya birbirleriyle anlaşamayan aşiretleri gerektiğinde yerlerini değiştirmiştir. Nehir ulaşımını canlandırmak ve İngiliz işletmesinin buradaki etkinliğini kırmak için Fırat Nehri ıslah çalışmaları yürütmüş, verimli yolcu ve yük taşımacılığı için, Avrupa'dan vapur sipariş etmiştir. Vergi ödemeyen bölgelerle mücadele etmiş, vergide artış yapmadan, sağladığı düzen ile kendisinden önceki dönemlere göre merkeze daha fazla vergi geliri göndermiştir. Emlak ve mülklerin tapuya geçirilmesi ile ilgilenecek miri arazilerin halka açılmasını sağlamıştır. Yaptığı çalışmalara karşı ahaliden veya aşiretlerden ayaklanma ya da huzursuzluk çıkaranlarla etkin mücadele ederek asayiş sağlamıştır.

Makalede Midhat Paşa'nın Bağdat valiliği dönemindeki çalışmaları, kendisinin çıkardığı Zevra gazetesine göre ele alınmış, ayrıca Midhat Paşa'nın kemdi hatıratı, yayımlanmış kitaplar ve makalelerden de yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Midhat Paşa, Bağdat, Altıncı Ordu, Irak, Zevra Gazetesi.

ATIF: KARAKÖSE, Hasan ve BAŞODA, Şeyma, "Zevra Gazetesi'ne Göre Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği Döneminde Yaptığı Faaliyetler (1869-1872)", *İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi*, 1/2 (Aralık 2021), ss. (137-151)

CITE: KARAKÖSE, Hasan and BAŞODA, Şeyma, "According to Zevra Newspaper Activities Carried Out by Midhat Pasha During the Governor of Bagdat (1869-1872)", *Journal of Humanities and Social Sciences Academy*, 1/2 (December 2021), pp. (137-151)

turnitin

Screened by

ACCORDING TO ZEVRA NEWSPAPER

ACTIVITIES CARRIED OUT BY MİDHAT PASHA DURING THE GOVERNORSHIP OF BAGDAT (1869-1872)

Abstract

Midhat Pasha had an effort to meet local needs in the governorships of Nis, Danube and Baghdad and was active in activities. Between 1869 and 1872, he carried out important works in many fields such as education, health, transportation and public order in the governorship of Baghdad. In addition, as the musei of the Sixth Army, he ensured the implementation of the recruitment method by drawing lots in Baghdad, took the tribes that threatened the public order under control, and relocated the tribes that caused unrest or could not get along with each other when necessary. He carried out improvement works for the Euphrates River in order to revive the river transportation and to break the effectiveness of the British business there, and he ordered a ferry from Europe for efficient passenger and freight transportation. He struggled with the regions that did not pay taxes, and sent more tax revenue to the center compared to the previous periods, with the order it provided, without increasing the tax. He took care of real estate and property title deed and made miri lands open to the public. He ensured public order by effectively fighting against those who caused rebellion or unrest from the people or tribes against his work.

In the article, the works of Midhat Pasha during the governorship of Baghdad were discussed according to the newspaper Zevra, which he published, and also benefited from the memoirs of Midhat Pasha, published books and articles.

Keywords: Midhat Pasha, Baghdad, Sixth Army, Iraq, Zevra Newspaper.

1. Giriş

19. yüzyılın önemli devlet adamlarından olan Mithat Paşa, Osmanlı Devleti'nde önemli mevkilerde ve ıslahat çalışmalarının içinde aktif olarak yer almıştır.

Midhat Paşa, 1822 senesinde (H. 1238) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Rusçuklu Hacı Ali Efendizâde kadılarından el-Hac Hafız Mehmet Efendi'dir. Asıl ismi Ahmet Şefik'tir. 10 yaşındayken Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş ve Hafız Şefik olarak anılmıştır.¹ Medrese eğitimlerini tamamladıktan sonra² 1834 yılında Divân-ı Hümâyûn kaleminde memuriyet hayatına başlamıştır.³ Bu memuriyeti sırasında divânî hattını altı ay gibi kısa bir zamanda öğrendiğinden kendisine "Midhat" mahlası verilmiş ve bu isim ile anılmıştır.⁴ Midhat Paşa, özel gayreti ile kendi kendine Fransızca öğrenmiş,⁵ 1836'da babasının memuriyet gereği Lofça'ya gitmiş, burada Arapça ve Farsça'yı ılerletmiştir.⁶

¹ Mehmet Çelik, "Midhat Paşa'nın 'Türkiye'nin Mazisi ve İstikbali' Başlıklı Makalesi ve Üzerine Bazı Notlar", *Kebikeç* 26, (2008): 41.

² Yunus Güler, "Mithat Paşa ve Darbe", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/2, (2016): 79-80.

³ Çelik, *Midhat Paşa'nın Türkiye'nin Mazisi ve İstikbali*, 41.

⁴ Midhat Paşa, *Midhat Paşa'nın Hatıraları, Hayatım İbret Olsun (Tabsıra -ı İbret)*, (Hazırlayan. Osman Selim Kocahanoğlu), (İstanbul: Temel Yayınları, 1997), 15.

⁵ Bekir Sıtkı Baykal, *Midhat Paşa-Siyasi ve İdari Şahsiyeti*, (Ankara: Kral Matbaası, 1964), 9.

⁶ Semra Çerkezoğlu ve Yunus Emre Tansü, "Mithad Paşa ve Tuna Vilayeti İslahatları", *International Social Sciences Studies Journal* 6/57, (2020): 830-831, 842.

1838 senesinde Babıali'deki genç kâtiplerin eğitim gördüğü Mekteb-i İrfanî derslerine devam etmiş gitmişti. 1840 senesinde divan kaleminde görev yaparken Sadaret Mektubî Kalemi'ne tayini yapılmış, burada Sami Bekir Paşa'nın Divan kâtipliği hizmetinde bulunmuştur. Kısa süre Kastamonu ve Konya'da görev yapan Midhat Paşa,⁷ bir yıl sonra da İstanbul'a geri dönmüştür. 1848'de Meclis-i Valâ Mazbata odasına mümeyyiz rütbesine yükselerek başkâtiplik yapmış, 1850 yılında başhalifelik görevine yükselmiştir.⁸

Başhalifelik görevini yürütürken Halep ve Şam gümrüklerindeki iltizam uygulamalarını teftiş için gönderildi. Mithat Paşa, yaptığı tahkikat sonucunda, buradaki rahatsızlıkların kaynağını belirlemede isabetli sonuçlara varmıştır.⁹ Teftişte varılan başarılı sonuçlar, bölgeyi ziyaret eden Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Paşa'nın dikkatini çekmiştir. Sadrazam 1861'de Midhat Paşa'yı, Sultan Abdülmecid'e teklifi edince Midhat Paşa, vezirlik rütbesi ve paşalık unvanıyla Niş valiliğine tayin edilmiştir.¹⁰ Üç yıl içinde Midhat Paşa, Niş'de önemli ve başarılı çalışmalar yapmıştır.¹¹

Niş valiliğindeki uygulamaları merkez tarafından takdir edilen Midhat Paşa, 1863 senesinde İstanbul'a çağrılarak kendisinden vilayet idaresi ile ilgili bir kanunname hazırlaması istenmiştir. Midhat Paşa da Fuat Paşa ile beraber kanunnameyi hazırlamıştır. Ardından 1864'de Niş, Vidin ve Silistre eyaletleri birleştirilerek Tuna Vilayet Nizamnamesi tamamlanmış ve yeni idari sistemin uygulanacağı örnek vilayet Tuna Vilayeti olmuştur. Tuna Vilayeti'nin valilik görevine Midhat Paşa getirilmiştir.¹²

Uygulamaya konulan Tuna Nizamnamesi ile eyaletlerde ve taşrada bozulan idari yapının düzeltilmesi ve kontrol altına alınması istenmiştir. Meydana getirilen vilayet sisteminde birleştirilen üç eyaletin, sancak, nahiye ve kaza sınırları ile idari teşkilatları tekrar oluşturulmuştur. Midhat Paşa, Niş vilayetinde yeni kabul edilen vilayet idare biçimini yerleştirmeye emek harcarken, diğer taraftan da kadro yetersizliğinin çaresizliğini yaşamıştır. İstanbul'dan gelen idareciler, vilayet sistemine ve çalışmalara muhalif tavır alarak yapılan çalışmaların aksamasına yol açmışlardır.¹³ 1968 yılında Midhat Paşa, Şura-yı Devlet başkanlığına getirilmekle, merkezi yönetimde ilk kez önemli bir göreve getirilmişti. Fakat bu süreçte Sadrazam Ali Paşa ile anlaşamamış ve on ay sonra Altıncı Ordu Müşirliği vazifesiyle birlikte Bağdat'a gönderilmiştir.¹⁴ Bu sırada Takıyyüddin Paşa görevden azledildiği için Bağdat valiliği münhal idi. Âlî Paşa'nın da uygun görmesi ile Midhat Paşa Altıncı Ordu'nun yeniden düzenlenmesi amacı ile Bağdat valiliği için görevlendirilince, 1869 Mart (1285 Mart) ayında İstanbul'dan Bağdat'a hareket etmiştir.¹⁵

Mithat Paşa 1869-1872 yılları arasında Bağdat valiliğinde önemli görevler yaptı. Bu zaman aralığında Bağdat vilayet merkezinde ve bağlı bazı idari bölgelerde kur'a usulü ile Altıncı Ordu'nun asker ihtiyacını karşılamaya veya en aza indirmeye çalıştı. Aldığı askeri önlemlerle isyanların bastırılmasını sağladı ve aşiretler arası çekişmelerle gerektiğinde ordu ile müdahale etmekten çekinmedi. Bağdat vilayetinin kalkınmasında ulaşımaya önem veren Mithat Paşa, Fırat Nehri yatağının temizlenmesiyle yakından ilgilenecek, nehir ulaşımını canlandırmak istemiştir. Bu kapsamda Avrupa'dan nehir ve deniz vapurları satın alınarak Basra'dan Süveyş'e, İstanbul'a ve İngiltere'ye seferler düzenlenmesini sağlamıştır. Midhat Paşa'nın nehir ulaşımına yönelik bu girişimi yolcu ve yük

⁷ Baykal, *Midhat Paşa-Siyasi ve İdari Şahsiyeti*, 10.

⁸ Çelik, *Midhat Paşa'nın Türkiye'nin Mazisi ve İstikbali*, 41.

⁹ Mehmet Tayyib Gökbilgin, "Midhat Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 8, (İstanbul: MEB Yayınları,1979), 271.

¹⁰ Güler, *Mithat Paşa ve Darbe*, 80.

¹¹ Çerkezoğlu ve Tansü, *Mithat Paşa ve Tuna Vilayeti Islahatları*, 830.

¹² Güler, *Mithat Paşa ve Darbe*, 81.

¹³ Mithat Paşa, *Midhat Paşa'nın Hatıraları*, 30.

¹⁴ Güler, *Mithat Paşa ve Darbe*, 81.

¹⁵ Midhat Paşa, *Midhat Paşa'nın Hatıraları*, 89.

taşımacılığını canlandırmıştır.¹⁶ Vergi ödemeyen bölgelerle mücadele ederek Bağdat'tan elde edilen vergi gelirinin kendi dönemine kadar hiç olmadığı miktarda toplanmasını sağlamıştır. Bunu da vergi oranlarında artış yapmadan, sadece vilayette nizamı sağlayarak gerçekleştirmiştir. Emlak ve mülklerin tapuya geçirilmesini önemseyen Midhat Paşa, bu doğrultuda halkın emlak ve mülklerini tapuya geçirterek mal varlıklarının güvence altına alınmasını sağladı ve Bağdat vilayet merkezinde Gureba Hastanesi ve Rüşdiye Mektebi'ni hizmete soktu.¹⁷ Mithat Paşa'nın Bağdat valiliği yıllarındaki icraatlarını Zevra Gazetesi'nin ilgili sayıları kaynak alınarak konular ele alınmıştır. Zevra Gazetesi Mithat Paşa'nın girişimleriyle neşredilen Bağdat'ın ilk resmi gazetesi olması bakımından oldukça önemlidir. Türkçe ve Arapça olarak neşredilen gazete, Bağdat'ta Osmanlı hâkimiyetinin sonuna kadar yayına devam etmiştir.¹⁸ Makalede Zevra Gazetesi dışında başka kaynaklardan da faydalanma yoluna gidilmiştir.

2. Altıncı Ordu Çalışmaları ve Askere Alma (Kur'a Usulü)

Bağdat'a Mithat Paşa'nın vali olarak atanmasından evvel, Bağdat'ta Altıncı Ordu'nun kurulması amacıyla Türk birlikleri gönderilmişti. Fakat birliklerin yerlerinin değiştirilmesinden dolayı kur'a usulü ile Bağdat halkından asker alınması esası uygun görüldü.¹⁹ Bununla yeteri kadar askeri birliklerin oluşturulması zorluğu ortaya çıkınca Bağdat ve civarından, asker ihtiyacını karşılamak için hafif suçluların hapishanelerden çıkarılarak askere yazılması ve rastgele adam toplanması yöntemine başvuruldu. Bunun sonucunda da orduda düzen ve disiplin sağlamada yetersiz kalındı. Midhat Paşa Bağdat'ta göreve başladığında en önemli meselelerden birisi yeteri kadar asker toplayıp, düzenli bir ordu oluşturmak olmuştur.²⁰

Midhat Paşa'nın Bağdat valiliğine başladığında, Altıncı Ordu'da dört alay piyade, iki alay süvari ve bir alay topçu olup bunların yekûnu yaklaşık olarak kumandanlarıyla birlikte dokuz bin kadardı. Midhat Paşa'ya göre Bağdat gibi önemli ve hassas bir vilayette bu kuvvetin yeterli değildi. Merkezden kur'a ile askeri karşılamak için beşinci piyade alayının açılmasını talep etmişse de Seraskerlik buna izin vermeyerek noksan olan taburların tamamlanması emri verildi. Midhat Paşa'nın Ahsa seferine çıktığı (1871) tarihinde askere ihtiyaç duyulması üzerine, Altıncı Ordu'nun beşinci ve altıncı alayları açılabilmiştir.²¹

Midhat Paşa, asker ihtiyacını kur'a usulünü uygulamaya koyarak karşılamaya karar verince,²² önce yeni askere alınacaklardan üç yüz kişinin Bağdat Vilayetinden alınması kararına varıldı. Bu kapsamda Midhat Paşa bir askeri komisyon kurarak askerlik çağına gelenlerin tespitini yaptırdı ve kur'a usulünü tatbik başlandı.²³

Bölge halkı ise kur'a ile askere alım usulüne başından beri karşı çıkmaktaydı. Nitekim önceki Bağdat valileri halkın muhalefetinden çekinerek, bu usulü uygulamakta çekimser kalmışlardı.²⁴ Midhat

¹⁶ Adem Korkmaz, *Midhat Paşa - İdari ve Siyasi Faaliyetleri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), 234.

¹⁷ Korkmaz, *Midhat Paşa - İdari ve Siyasi Faaliyetleri*, 271.

¹⁸ Eyup Baş, "Çağdaş Tarihçilere Göre Bağdat'ta Osmanlı Yönetimi", *İslam Medeniyetinde Bağdat (Medinetü's Selam) Uluslararası Sempozyum*, İslam Konferansı Teşkilatı, İslam Tarihi, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, (Kasım 2008), 714-715.

¹⁹ Mehmed Zeki Pakalın, *Son Sadrazamlar ve Başvekiller*, Cilt: 1, (İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1948), 297.

²⁰ Adem Korkmaz, "Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, 2005).

²¹ Adem Korkmaz, "Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği", *Tarih Dergisi*, Sayı: 49, (İstanbul: 2010), 113-118. Korkmaz, *Midhat Paşa - İdari ve Siyasi Faaliyetleri*, 222.

²² Arslan Ergüç, *Mithat Paşa*, (Konya: Şahap Kitabevi, 1962), 14.

²³ Pakalın, *Son Sadrazamlar ve Başvekiller*, 297, Midhat Paşa, *Midhat Paşa'nın Hatıraları*, 91.

²⁴ Midhat Paşa, *Midhat Paşa'nın Hatıraları*, 91. Korkmaz, *Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği*, 117.

Paşa, Bağdat'a geldiğinde ordu için yeni neferlere ihtiyaç vardı. Yapılan hesaplara göre yeni alınacak neferlerden üç yüz kadarı Bağdat merkeze alınması gerekiyordu. Bunların alınması için yeni usul, yani kur'a usulü benimsendi. Oluşturulan komisyon askerlik çağına gelenleri tespit etti. Bir gün sonra bunlardan askere alınacaklar için kur'a çekimi yapılacaktı. Fakat akşamüzeri, güneş batmak üzereydi ki silah sesleri duyulmaya başladı. Gelen haberlere göre şehrin çeşitli yerlerinde silahlı gruplar ortaya çıkmış ve bunlar sokakları dolaşarak, çarşı-pazarda çapulculuğa başlamışlar, Hıristiyan ve Yahudi mahallelerine doğru yürüyüşe geçmişlerdi.²⁵

Kışlaya giderek askerlerin gerekli yerlere sevkini sağlayan Midhat Paşa, hemen Gayri müslim mahallelerini ve konsoloslukları koruma altına aldı. Dicle köprüsü açtırılarak Şattü'l-Arap tarafına sandallar gönderildi, karşı taraflara kaçışların önü alınmış oldu. Ayrıca şehir dışına kaçacakların yakalanması için bir alay süvari ile şehrin etrafı kuşatıldı. Midhat Paşa bu durumda her komutan emrine dört bölük asker ve bir top vermek suretiyle ayaklanmanın bastırılması için kesin emirler verince. Ayaklanma kısa sürede bastırıldı. Ayaklanmaya teşebbüs edenlerin silah kullanmalarına imkân verilmedi. Şehirde çıkma ihtimali olan kargaşa ve yağmalara imkân verilmeden olay kontrol altına alınmış oldu. Olayın patlak verdiği gece ve ertesi gün olaylara karışanlardan yüz seksen kişi yakalandı. Bunlardan yakalanıp askerlik çağında olanlar hemen askere alındılar. Diğerleri de mahkemeye sevk edilmişlerdir. Böylece Bağdat'ta asayiş sağlanarak kur'a ile askere alma uygulaması başlatılmış oldu.²⁶

Zevra Gazetesi'nin 63. sayısında yer verilen habere göre Bağdat'ta de kur'a usulünün uygulanması şöyle olmuştur:

"1284 (1868/1869) senesi için Musul sancağında askere alma kur'aları çekildi ve 134 neferin isimleri gazetede yayımlandı. Ordu-yı Hümayundan verilen bilgiye göre, ayrıca 103 nefer orduya gelip alay ve taburlara taksim oldu. Ayrıca Şehrizor sancağının da 1284 (1868/1869) senesinin kur'aları çekildi ve kur'ada ismi çıkanlar orduya katıldılar. Bunlardan 57'si alay ve taburlara taksim edildi. Sonradan anlaşıldığına göre beş neferin engelli olduğu ve beş neferin de yaşları küçük olduğundan, kur'aya dâhil edilmemesi gerekirken 1283(1866-1867) senesi bekâyâsı olarak gösterilmiştir. Engelli olanlar askerlikten çıkarılmış, diğerleri redif grubuna dâhil edilmiş, yaşları küçük olanlar da memleketlerine gönderilmiştir.²⁷ Zevra'nın aynı sayısında "asker edilmesi gerekmeyen on neferin memleketlerine iade edildiği".²⁸ Haberinden askere almada kanunlara uygun olmayan bir uygulamanın yapılmadığı anlaşılmaktadır.

Zevra'nın, kur'a ile askere alma usulü haberinden anlaşılacağı üzere bazen engelliler ve yaşları küçük olanların da yanlışlıkla seçilebildiği görülmektedir. Bu da kur'a usulünün uygulamaya konulsa da daha tam oturmadığını göstermektedir.

3. Aşiretlerle İlişkiler

Bağdat Vilayetindeki önemli meselelerden birisi de aşiretler arası kavgalardı. Aşiretlerin birbirleriyle çekişmeleri ve kanuna aykırı hareketlerde bulunmaları, vilayetteki nizamı bozuyordu. Bu sebeple kargaşa çıkaran ya da huzuru bozan aşiretlere Midhat Paşa döneminde derhal müdahalede bulunulmuş, gerektiği takdirde iskân yerlerinin değiştirilmesi yoluna gidilmiştir. Bu dönemde aşiretler arası olan kanunsuz hareketler adı suçlar kapsamındadır. Bununla ilgili iki örnek görmekteyiz.

Birincisi, Zevra Gazetesi'nin 27 Rebiülevvel 1287 (27 Haziran 1870) tarihli haberinde el-Abid aşiretinden Ali es-Sadun ile el-Burbaş fırkasından eşkıyaların el-Cemi aşiretine ait develeri çalmasıdır. İki aşiret arasında zuhur eden hırsızlık hadisesi üzerine, olayı çözüme kavuşturmak için Bağdat

²⁵ Midhat Paşa, *Midhat Paşa'nın Hatıraları*, 91. Korkmaz, *Midhat Paşa - İdari ve Siyasi Faaliyetleri*, 221.

²⁶ Midhat Paşa, *Midhat Paşa'nın Hatıraları*, 92-93. Pakalın, *Son Sadrazamlar ve Başvekiller*, 297.

²⁷ Zevra Gazetesi, 27 Rebiülevvel 1287, (27 Haziran 1870), Sayı 63: 1.

²⁸ Zevra Gazetesi, 27 Rebiülevvel 1287, (27 Haziran 1870), Sayı 63: 1.

Sancağı'na bağlı Halis Kaymakamlığı haber alır almaz harekete geçmiş ve önce develeri sahiplerine teslim etmiş, daha sonra da yakalamak için eşkıyanın takibine başlamıştır.²⁹

Gazetenin diğer haberine göre, bu dönemde en fazla başvuru alan uygulamalardan birisi de anlaşmazlığa düşen iki taraftan birisini gerekirse bir başka yere iskân ettirmektir. Örneğin, el-Abid aşiretinin reislerinden Ali es-Sadun ile aşiret şeyhi Es'ad ez-Zâhir arasında geçen tartışma ve kavga sonrası Ali es-Sadun'un Kablı aşireti içine saklandığı, kavganın Es'ad ez-Zahir'in mallarını ve hayvanlarını gasp etmesi sebebiyle çıktığı, buna da el-Abid aşiretinin reislerinden Ali es-Sadun'un sebep olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple Ali es-Sadun'un kendisine bağlı aşiretiyle birlikte yerinin değiştirildiği ve Es'ad ez-Zahir'den uygun bir bölgeye yerleşerek ziraatle uğraşacaklarına, kanunsuz bir eyleme karışmayacaklarına söz alınmıştır. Ayrıca, kendileri gibi itaat eden aşiretlerle birlikte devlet arazisinde çalışacaklarına söz vermişler ve Ali es-Sadun'dan da senet alınmıştır. Bunların Bağdat Sancağına bağlı Samarra kasabasıyla Mansuriyye mukataası arasında Dicle Nehri kıyısındaki yerlere yerleştirilmişlerdir.³⁰

4. Fırat Nehri Çalışmaları: Nehrin Temizlenme Faaliyetleri

Bağdat'ta yolcu ve yük taşımacılığının canlandırılması bakımından suyun alçaldığı dönemde nehir yatağının temizlenmesi, oldukça önem arz etmekteydi. Midhat Paşa'nın valiliği esnasında yaptığı çalışmalardan birisi de nehir yatağının temizlenmesi olmuş ve bu konuda yürütülen faaliyetleri yakından takip etmiştir.

Nehir yatağının temizlenmesi için 1870 senesinin Mart ayı ortalarında Bağdat Merkez Mutasarrıfı Şakir Bey görevlendirilmiştir. Şakir Bey, konudan anlayan mühendislerle beraber Basra vapuruyla Bağdat'ın üst tarafından hareket ederek Fırat Nehri üzerindeki Meskene'ye kadar giderek incelemelerde bulunmuş, bilgi toplamış temizlik yapılması gereken yerlerin haritasını çıkartmıştır.³¹

Diğer taraftan Hit civarında Rava yanında dolaşıma mahsus olarak yapılmış bir kanala benzer, genellikle nehrin Cezire cihetini ve bazen Şam tarafını tutarak boylu boyuna uzanmış derin bir yatağa rastlanmıştır. Fırat'ın muhtelif cihetlerinde olduğu gibi zikredilen yatak üzerine dağlardan kayaların yuvarlandığı belirlenmiştir.³²Bu kayaların dışında nehir yatağında lüzumsuz, kaldırılması ve temizlenmesi gereken başka engeller de tespit edilmiştir. Rava'nın dört saat yukarısında bulunan Osmaniye ve çevresi ile el-Kâim civarındaki Feyyaziye isimli mahalde kırk metre uzunluğunda ve bir metre yüksekliğinde çakıl taşı yığıntısı bulunduğu anlaşılmıştır.³³ Yapılan gözlem ve incelemeler neticesinde nehir yatağının temizlenmesi ve derinleştirilmesi düşünülen mahallerde faaliyete başlanması gerektiğinden Londra'dan nehrin temizlemesi için aletler getirilmiş, bu iş için Dileym Kaymakamı Sırrı Efendi vazifelendirilerek çalışmalar başlatılmıştır.³⁴ Osmaniye ve civarındaki engellerin kaldırılması ve temizlenmesi için taşlar nehrin iki sahiline yığılmıştır. Üst tarafta bulunan Diniyye mevkiî de ıslah edilmiş ve Feyyaziye taşlığı da hemen kazılarak temizlenmiştir.³⁵

Bahsedilen engeller nehir kenarındaki halkın da ulaşımını ve hareketini kısıtladığından, onların da gönüllü katılımı sağlanarak nehir boyuna çok sayıda işçi sevk edilmiş ve el birliği ile problem çözülmeye çalışılmıştır.³⁶

²⁹ Zevra Gazetesi, 27 Rebiülevvel 1287, Sayı 63: 2.

³⁰ Zevra Gazetesi, 22 Cemaziyelevvel 1287, (20 Ağustos 1870), Sayı 70: 1.

³¹ Midhat Paşa, *Midhat Paşa'nın Hatıraları*, 111. Korkmaz, *Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği*, 129.

³² Zevra Gazetesi, 1 Cemaziyelevvel 1287, (30 Temmuz 1870), Sayı 64: 1-2.

³³ Zevra Gazetesi, 1 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 64: 2.

³⁴ Zevra Gazetesi, 1 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 64: 1.

³⁵ Zevra Gazetesi, 1 Cemaziyelevvel 1287, (30 Temmuz 1870), Sayı 64: 2.

³⁶ Zevra Gazetesi, 1 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 64:2

Zevra Gazetesi'nin aşağıda verilen haberine göre ıslah çalışmalarının başarılı bir şekilde sürdürüldüğü ve temizlenen yerlerin vapurların rahatça hareketine elverişli hale getirildiği anlaşılmaktadır.

“Rebiulahirin yirmi dördünden sonra Fırat vapuru kaptanından alınan bir mektuba göre Alus ile Cebe başında bulunan mevkilerden Rebia denilen yerin kaldırılıp temizlenmesiyle gemilerin geçişini engelleyecek bir şey kalmamıştır. Üst tarafında bulunan diğer engellerin de yakın vakitte kaldırılması kuvvetli bir ihtimaldir.”³⁷

Daha sonra Dileym Kaymakamı Sırrı Efendi tarafından yapılan araştırmalara göre, nehirdeki engellerden Rebih sınırı, elli arşın genişliğinde ve iki buçuk arşın derinliğinde kırdırılıp temizlenmiş ve buradaki işçiler de Esvadiye mevkiine nakledilerek oranın (Rebih) temizlenmesiyle uğraşmıştır. İnder-Rivadiye mevkilerinde çalışmanın hız kazanması için çok sayıda işçi gönderilmiştir. Söz edilen bölgelerdeki onarım ve temizleme çalışmalarının yapılmasının ardından Mehdaniye ve Ümmü Haşim, Zevir ve Guraf mevkilerinin de gözden geçirilmesi gerektiği düşünülmüştür. Bu doğrultuda Şakir Bey yine bahsedilen bölgelere keşif amacıyla ziyarette bulunmuş ve en kısa zamanda buralarda çalışmalara başlanması için yine Dileym Kaymakamı Sırrı Efendi görevlendirilmiştir.³⁸

Nehrin temizlenmesi çalışmaları sürdürülürken engellerin giderilip giderilmediğini kontrol etmek üzere zaman zaman Midhat Paşa da bölgeye gelerek incelemede bulunmuştur.³⁹

Görülebileceği üzere nehrin ıslah çalışması için gerekli inceleme ve gözlemlerin ardından yurtdışından alet temin edilerek hemen çalışmalara girilmiş ve süreç Midhat Paşa tarafından da zaman zaman denetlenmiştir. Bu da Midhat Paşa'nın vilayet sorunlarıyla bizzat ilgilendiğini kanıtlamaktadır.

5. Taşımacılık

Nehir yatağının temizlenmesinin ardından sıra nehir ulaşımını canlandırmaya gelmişti. Diğer taraftan hacıların deniz yoluyla güven ve emniyet içinde Hicaz'a gitmeleri önem arz ediyordu. Irak ve İran'dan hacca gidecek hacıların deniz yoluyla seyahat edemediklerinden çeşitli tehlikelere açık çöl yolunu kullanmak zorunluluğu vardı. Bunun yanında her yıl Bağdat'tan kutsal topraklara yollanan on milyon kıyye zahire, Arapların elverişli olmayan gemilerle nakliyat hem çok masraflı, hem de gönderilen zahirelerin yarısı Hicaz'a ulaşmadan telef oluyordu. Midhat Paşa bölgede Osmanlı Devleti'nin nüfuzunu artırmak ve hacıların güvenli bir yolculuk yapmalarını sağlamak için dört tane deniz vapuru satın alımını sağladı.⁴⁰

Dicle ve Fırat nehirleri Irak'ın geleceği bakımından önemlidir. Midhat Paşa'dan evvel Gözlüklü Reşit ile Namık Paşalar döneminde bu nehirlerle ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştı. Reşit Paşa ulaşım araçlarını modernleştirmek ve bölgede hâkim olan İngiliz Lynch şirketiyle rekabet edebilir duruma gelinmesini istiyordu.⁴¹ İngilizler, 1860 senesinden itibaren Lynch Kumpanyası aracılığıyla Fırat ve Dicle nehirlerinde önemli imtiyazlar elde ederek yed-i vahid (tekel) durumuna geldiklerinden, taşımacılığı yüksek fiyatlarla yapıyorlardı.⁴² Reşit Paşa bu durumu kırmak için Basra ve Bağdat adına Belçika'ya iki vapur siparişi vermiş, bunların tamiri ve onarımı için Bağdat'ta bir tersane kurulmasını

³⁷ Zevra Gazetesi, 1 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 64: 2

³⁸ Zevra Gazetesi, 4 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 65: 2

³⁹ Zevra Gazetesi, 22 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 70: 1

⁴⁰ Korkmaz, *Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği*, 127.

⁴¹ Yaşar Yücel, “Midhat Paşa'nın Bağdat Vilayetindeki Altyapı Yatırımları”, *Uluslararası Midhat Paşa Semineri: Bildiriler ve Tartışmalar*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986), 176-177.

⁴² Gökhan Çetinsaya, “The Ottoman View of British Presence in Iraq and The Gulf: The Era of Abdulhamid II.”, *Middle Eastern Studies* 39/2, (2003): 194.

sağlamıştı.⁴³ Nehir taşımacılığında yapılan bu girişimler, Mithat Paşa'nın valiliği döneminde genişletilerek hız kazanmıştır. Midhat Paşa, Bağdat'ın dışarıyla olan ulaşım ve ticarî gelişime katkı sağlamak ve kolaylaştırmak için yolların açılmasına önem vermiş, Fırat Nehri yoluyla Halep'e oradan da Akdeniz'e ulaşımı sağlamayı planlamıştı.⁴⁴

Satın alınan gemiler Zevra Gazetesi'nde belirtildiğine göre döneminin en süratli ve işlevsellik bakımından en iyi vapurlarıydı. Bu vapurlar, eski vapurlara göre daha hafif hareketlerle saatte yedi sekiz mil mesafe kat edebilecek süratleydi. Vapurların yalnız bir kadem beş inç derinliğinde su çekmesi diğer vapurlardan üstün olan özelliği idi. Vapurlar bu özelliklerine rağmen diğer vapurlarla eşdeğer bir fiyata satın alınmıştı.⁴⁵

Zevra Gazetesi'nde ifade edildiğine göre Midhat Paşa'dan önce yurtdışından getirilerek yabancı ustalarca birleştirilen (monte edilen) vapurlar senelerce atölyelerde sürüncemede kalmıştı. Midhat Paşa döneminde satın alınan vapurların birleştirilmesinde (monte edilme) ise tamamen yerli işçilerden ve ustalardan faydalanılmıştır. Özellikle inşaiye memuru Kolağası Muhammed Efendi'nin yardımları ve gayretleri sayesinde kısa sürede, kolayca vapurlar birleştirilmiş, vapurların sacları güçlendirilmiş, kaburga ve kalkan yerleri düzeltilmiştir⁴⁶ ve kısa sürede vapurların sefere çıkarılmıştır. İdare-i Umman-ı Osmaniye (Osmanlı Deniz İdaresi) idaresindeki deniz vapurları, Basra'dan, Süveyş Kanalı güzergâhı ile İstanbul ve İngiltere'ye seferler yaparlardı, Nehir vapurları ise Midhat Paşa'nın kurduğunu "İdare-i Nehriyye'ye bağlı olarak Fırat ve Dizle nehirlerinde yük ve yolcu taşımacılığına başlamışlar ve İdare-i Umman-ı Osmaniye idaresindeki Babil, Ninova ve Asur isimli vapurların geniş çaplı seferler düzenlemesi mümkün hale gelmiştir. Babil vapuru Basra ile Süveyş arasında işletilmek üzere satın alınsa da İstanbul ve İngiltere güzergâhındaki limanlara kadar seferler yaparlardı.⁴⁷ Babil vapuru alınmadan evvel Basra ile Cidde arasında sadece bir İngiliz vapuru işlemekte ve yolcu taşımada yüksek fiyat uygulamaktaydı. Babil vapurunun alınması ve sefere başlamasıyla İngiliz vapurundan daha ucuza yolcu taşıma ücreti uygulanmaya başlanmıştır. Böylece Osmanlı idaresi bölgedeki hâkimiyetini ve otoritesini kuvvetlendirmekte, ayrıca yolcu taşıma ücretinden ciddi gelir sağlanmaktaydı. Aynı şekilde Basra ile Süveyş arasında işletilmek üzere Londra'dan satın alınan Ninova vapuru da İstanbul ve İngiltere'ye seferler düzenliyordu.⁴⁸

Gemiler Basra ile Süveyş arasında ilk işletileceği vakit vapurların büyüklüğü sebebiyle, kanalın vapurların dolaşımına uygun olmadığı haberlerine rağmen Babil vapuru Basra'dan Süveyş'e ve Süveyş'ten Basra'ya başarılı seferi olmuş, gazetelerde yapılan haberlerin gerçeği yansıtmadığı görülmüştür. Ninova vapuru da kanalı geçerek Londra'ya başarılı bir sefer gerçekleştirmiştir.⁴⁹ Zevra Gazetesi'nde bu vapurların hareket güzergâhı ile ilgili bilgiler, vapurların geniş ölçüde hareket kabiliyetine sahip olduğunu kanıtlamaktadır:

"Osmanlı Deniz İdaresi'nde bulunan Ninova ve Babil isimli vapurların bu sene Basra Körfezi, Süveyş ve Dersaadet arasında gerçekleştirecek hareket seyrinin bahsedilen idare tarafından düzenleneceğine dair beyannamedir".⁵⁰

Ninova:

Birinci sefer; Ağustos'un başında yani Cemaziye'l-Ülâ'nın 3'ünde

⁴³ Yücel, *Midhat Paşa'nın Bağdat Vilayetindeki Altyapı Yatırımları*, 176-177.

⁴⁴ Korkmaz, *Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği*, 129.

⁴⁵ Zevra Gazetesi, 4 Cemaziyelevvel 1287, (2 Ağustos 1870), Sayı 65: 1.

⁴⁶ Zevra Gazetesi, 7 Cemaziyelevvel 1287, (5 Ağustos 1870), Sayı 74: 2-3.

⁴⁷ Korkmaz, *Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği*, 132.

⁴⁸ Midhat Paşa, *Midhat Paşa'nın Hatıraları*, 108. Korkmaz, *Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği*, 134-135.

⁴⁹ Zevra Gazetesi, 1 Cemaziyelevvel 1287, (30 Temmuz 1870), Sayı 64: 6.

⁵⁰ Zevra Gazetesi, 11 Cemaziyelevvel 1287, (9 Ağustos 1870), Sayı 67: 1.

*Basra'dan hareket ederek Maskat, Aden, Cidde, Süveyş, İskenderiye, Marsilya iskelelerine uğrayıp İngiltere'ye gidecek ve oradan dönüşünde Kânun-i Evvel yani Ramazan-ı Şerif içinde Basra'ya gelecektir.*⁵¹

*İkinci sefer; Kânun-i Sani yani Şevval sonunda hacılarla birlikte Basra'dan kalkıp Bender, Buşir, Bender Abbas, Maskat, Cidde iskelelerine uğrayarak Cidde'ye gidecek, hacıları çıkardıktan sonra Hac mevsiminin sonuna kadar orada kalacak ve Mart'ın 10'uncu yani Zilhicce'nin 18'nci günü⁵² Akdeniz sahiline gidecektir. Hacıları alarak Cidde'den hareketle Süveyş'ten geçip Beyrut, Mersin, İzmir iskelelerine uğrayarak İstanbul'a gidecektir. İstanbul'dan dönüşünde doğruca Süveyş'e gelip oradan da Cidde, Hudeyde, Maskat, Bender Abbas ve Benderbuşir'e uğrayarak Mayıs yani Safer içinde Basra'da bulunacaktır.*⁵³

*Üçüncü sefer; Haziran yani Rebiulevvel içinde Basra'dan kalkıp yine iskelelere uğrayarak Londra'ya kadar gidecek ondan sonra geri gelip Eylül içinde Basra'ya gelecektir.*⁵⁴

Babil:

*Birinci sefer; Ağustos'un 15'inci yani Cemaziyel-ula sonunda Basra'dan kalkıp Benderbuşir'e Maskat, Aden ve Cidde iskelelerine uğrayarak Avrupa için aldığı eşyayı Londra'ya götürecektir. Ninova vapuruna naklettikten sonra Süveyş'e ve ondan sonra geri dönerek Teşrin-i evvel başlarında yani Recep'te Basra'da bulunacaktır.*⁵⁵

*İkinci sefer; Teşrin-i evvel sonunda yani Şaban sonunda Basra'dan hareketle Benderbuşir'e Benderabbas, Maskat, Aden, Hudeyde ve Cidde'ye uğrayarak doğruca İstanbul'a gidecek ve Kânun-i evvel başlarında yani Ramazan içinde İstanbul'dan kalkıp İzmir, Mersin, Beyrut ve Yafa iskelelerine uğradıktan sonra Süveyş'ten geçip Cidde'ye ve ondan sonra Kânun-i sani yani Şevval içinde Basra'ya gelecektir.*⁵⁶

*Üçüncü sefer; Şubat başlarında yani Zilkade'nin ikinci haftasında hacılarla Basra'dan kalkıp Benderbuşir'e Benderabbas, Maskat, Aden, Cidde iskelelerine uğrayarak Cidde'ye gidecek ve Mart'ın sonuna kadar Cidde ile Süveyş arasında bekleyip Nisan sonunda yani Muharrem başlarında Cidde'den hacıları alarak Basra'ya geri gidecektir.*⁵⁷

*Dördüncü sefer; Mayıs yani Safer içinde Basra'dan hareketle iskelelere uğrayarak Londra'ya kadar gidecek ve ondan sonra geri gelerek Ağustos içinde yine Basra'da bulunacaktır.*⁵⁸

Bahsedilen idareye bağlı Asur isimli vapur ise şimdilik Basra ile Benderbuşir arasında işletilmekte ve on beş günde bir kere gidip gelmektedir. Sözü edilen vapurun ileride Kuveyt iskelesine de uğratılarak bir daimi düzen içerisinde

⁵¹ Zevra Gazetesi, 11 Cemaziyevvel 1287, Sayı 67: 1.

⁵² Miladi Takvim: 11 Mart 1871.

⁵³ Zevra Gazetesi, 11 Cemaziyevvel 1287, Sayı 67: 1.

⁵⁴ Zevra Gazetesi, 11 Cemaziyevvel 1287, Sayı 67: 1.

⁵⁵ Zevra Gazetesi, 11 Cemaziyevvel 1287, Sayı 67: 1.

⁵⁶ Zevra Gazetesi, 11 Cemaziyevvel 1287, Sayı 67: 1-2.

⁵⁷ Zevra Gazetesi, 11 Cemaziyevvel 1287, Sayı 67: 2.

⁵⁸ Zevra Gazetesi, 11 Cemaziyevvel 1287, Sayı 67: 2.

işletilmesine karar verilmiştir.”⁵⁹

Görüleceği üzere Midhat Paşa döneminde nehir yatağının temizlenmesi çalışmaları ve beraberinde ulaşım adına yapılan girişimler sadece Bağdat ahalisi açısından değil Osmanlı Devleti açısından da yararlı sonuçlar doğurmuştur. Nehirlerde İngiliz işletmelerinin hâkimiyetine karşılık Osmanlı Devleti'nin egemenliği güçlendirilmiştir.

6. Gurebâ Hastanesi Yapımı

Bağdat Vilayeti'nin önemli ihtiyaçlarından birisi de hastaneydi. Midhat Paşa, Bağdat'ta göreve başlamasından kısa bir süre sonra Dicle Nehri kenarında bir Gurebâ Hastanesi yapılmasına karar verdi. Hastanede çalışacak sağlık personeli ve diğer elemanlar için İstanbul'dan hükümetten yardım istedi.⁶⁰

Hastane yapımında ve diğer gereken araç gereçlerin satın alınmasında Bağdat eşrafı yardımları ile katkıda bulunmuşlardır. Bunlardan özellikle esnafın ileri gelenlerinden Bağcı Mahmut Ağa ile Kömürcü Vadi Ağa'nın yardımları ve bunların dışında halkın beş bin kuruş yardımları takdire şayandır.⁶¹

Toplanan yardımlar hakkında bilgi vermesi açısından Basra'dan toplanan 11.583 kuruş yardımlar tablo olarak sunulmuştur. Sadece Basra'dan toplanan yardımlar, halkın hastane yapımına büyük tevaccüh göstermesi bakımından önemlidir.

Tablo-1: Bağdat Gureba Hastanesi Yapımında Basralıların Yaptığı Yardımlar (1870)⁶²

Yardım Yapanın Adı	Yardım Miktarı (Kuruş)
Kurna Kaymakamı Rifat Bey	1.000
Muhasebeci Selim Efendi	500
Basra Nüfus Nazırı Muhammed Efendi	500
Zabtiye Taburu Ağası Ahmet Ağa	500
Abulhasib Kaymakamı Emin Efendi	500
Tüccardan Hacı Abdullah Çelebi	500
Hacı Ahmet Alatiya	500
Hamedan Müdürü Emin Efendi	400
Evkaf Müdürü Saadeddin Efendi	300
Muhmede Sehbenderi İnanetullah Efendi	300
Muhasebe Katib-i evveli Abdüllkadir Efendi	300
Hacı Musa Çelebi	300
Kurna Tüccarından Hacı Cafer	300
Tahrirat Müdürü İbrahim Hilmi Efendi	250
Abulhasib Naibi Ahmet Münir Efendi	250
Molla Ömer Efendi	250
Devasir Nahiyesi Müdürü İbrahim Ağa	250
Abulhasib Mali Kâtibi Hacı Ali Efendi	250
Abulhasib Deavi Meclisi Azasından Mehmed Hamdi Efendi	200
Azadan Kasım Çelebi	200
Azadan Mehmed Raif Efendi	200
Zeyn Nahiye Müdürü Kasım Ağa	200
Fav Müdürü Hamid Efendi	200
Kurna Naibi Mahmud Efendi	200

⁵⁹ Zevra Gazetesi, 11 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 67: 2.

⁶⁰ Korkmaz, *Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği*, 43.

⁶¹ Zevra Gazetesi, 4 Cemaziyelevvel 1287 (2 Ağustos 1870), Sayı 65: 1.

⁶² Majed Mohammed Binzouba, *Vilayet Nizamnamelerinin Basra'da Tatbiki Meselesi (1864-1876)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2009.

Razialmalallah Tarafından	200
Tüccardan Hacı Abbas	200
Seyyidülhamidzade Ahmet Çelebi	195
Zeyn karyesi muhtarı Şeyh Süleyman	150
Kurna Rüsumat Müdürü İsmail Efendi	150
Telgraf Memuru Ahmet Ağa	150
Molla Saban ibn Receb	145
Tahrirat Kâtibi Halil Efendi	125
Muhasebe Ketebesinden Seyyid Salih Efendi	100
Abulhasib Sandığı Emimi Seyyid Ahmet Efendi	100
Mullak Hacı Ali Alyan	100
Mullak Malağit Efendi	100
Nehihuz Muhtarı Hasan Alamir	100
Muhammed Alamir Çelebi	100
Kurna Mal Kâtibi Mustafa Efendi	100
Kurna Meclis Kâtibi Şevket Bey	100
Zabıta Yüzbaşısı Veli Ağa	100
Tüccardan Hüseyin Almirza	100
Amiya Muhtarı Hacı Sarıda	100
Abulhasib ahalisinden Hacı Ömer Efendi	97
Mullak Ali ibn Abdullatif	97
Mullak Molla Rıza	97
Molla Tahir Efendi	97
Muhtar Hacı Bekir	97
Mullak İbrahim Veled Mazi	97
Sultan Alamir	92
Devasir Kâtibi Molla Rıza Efendi	50
Zeyn Katib Abdülgani Efendi	50
Kurna Sandık Emimi Aziz Efendi	50
TOPLAM	11.583

Bağdat esnafı ve halkın katkıları dışında, İran Şahı Nasıreddin Şah'ın Bağdat'ı ziyareti sırasında iki bin lira hastanenin yapımı için bağışta bulunduğu belirtilmektedir. Hastanenin inşaatı devam ederken ve tamamlanma aşamasına gelmiş durumdayken, Midhat Paşa'nın 1872'de görevden ayrılması üzerine inşaat yapımı durmuş, ancak 1879 senesinde hizmete açılabilmiştir.⁶³

6. Rüşdiye Mektebi Yapımı

Mithat Paşa'nın vali olarak atandığı 1869'da Rüşdiye Mektebi açılmıştı.⁶⁴ Ayrıca, Iraklılardan subaylar yetiştirmek için Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi de açılmıştır.⁶⁵

Zevra gazetesinde yer verilen kısa bir habere göre mektepte verilen eğitimin oldukça iyi derecede idi. 1869'da sarf dersinde (Arapça fiillerin çekimini konu alan bilgi dalı) imtihan yapılmış, "bu ilk imtihanlarında talebelerin yüzlerinden anlaşılan zekâ ve kabiliyetleri ile öğretmenlerinin sebat ve gayreti sayesinde tez zamanda ilmen çok bilgili olacakları düşünülmektedir."⁶⁶

⁶³ Yücel, *Midhat Paşa'nın Bağdat Vilayetindeki Altyapı Yatırımları*, 182.

⁶⁴ Zevra Gazetesi, 1 Cemaziyevvel 1287 (30 Temmuz 1872), Sayı 64: 1

⁶⁵ Nurgül Bozkurt, "Bağdat Vilâyeti'nde Osmanlı Dönemine Ait Modern Askerî Okullar", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* 31, (2017): 83,86,111.

⁶⁶ Zevra Gazetesi, 1 Cemaziyevvel 1287, Sayı 64: 1.

7. Vergi Ödemeyen Bölgelerle Mücadele

Sultan Abdülaziz zamanında 1864 tarihinde yeni Vilayet Nizamnamesi hazırlanmış ve bütün vilayetlere gönderilmişti. Bu tarihten itibaren vilayetlerde resmi işlemler bu nizamnameye göre yapılması gerekirken, Midhat Paşa'nın Bağdat valiliğine tayini olan 1869 tarihine kadar henüz nizamname uygulanmamıştı. Yeni nizamnameye göre İhtisap ve Bac vergileri kaldırılması gerekirken, her hangi bir değişikliğe gidilmemişti. Ayrıca Bağdat ve civarında arazinin mahsulünden aşâr vergisi de alınmamaktaydı. Midhat Paşa, Bağdat'a geldiğinde ilk önce Bac ve İhtisap vergilerini kaldırmış ve bunların yerine Bağdat ve civarında ekilen arazi ve bahçelerin mahsullerinden şer'î öşür alınması kararını vermiş ve tatbika koymuştur.⁶⁷

Bağdat'ın bazı bölgelerinde toprak vergisi toplanmasında güçlük yaşıyordu. Örneğin Musul sancağına bağlı Zaho kazasının Şendi ve Güllü nahiyelerindeki halkın kaba bir mizaca sahip oldukları, ayrıca buldukları bölgenin güçlüklerinden dolayı toprak vergisi ödememekte direndikleri belirtilmektedir. Bundan dolayı bahsedilen bölgelerde toprak vergisinin temini ve düzenin sağlanması için Zaho'da bulunan Üçüncü Piyade Alayı Miralay Abdurrahman Bey bir tabur askerle bu bölgeye gönderilmiştir.⁶⁸ Miralay komutasında askerlerin bölgeye erişmeleriyle beraber düşünülen tedbirler kapsamında toprak vergisi ile on nefer asker geliri kolaylıkla ve yumuşaklıkla toplanabilmiştir. Halkı vergi ödememe konusunda kıskırttığı anlaşılan Yusuf, Abdulhadi ve Muhammed Ağalar ile bunların kavgasına karışanlardan otuz iki kişi tevkif altına alınmış, ardından askerler Zaho'ya geri dönmüşlerdir.⁶⁹

8. Emlakın Tapuya Geçirilmesi

Midhat Paşa valiliği döneminde, halkın sahip olduğu emlak ve mülklerin tapuya kaydedilmesi ve miri arazilerin halka dağıtılmasına önem vermiştir. Bu kapsamda tapu usulüne uygun şekilde bir kanunnamenin hazırlanarak arazi alacak kişilere Bağdat Vilayetince verilecek tapuların tanzimi için bir Defter-i Hakani müdürünün atanması, miri arazi satışlarıyla elde edilecek gelire nehir ve deniz vapurları satın alınması, demir yolu yapımı ve ziraatin geliştirilmesi için İstanbul'da izin istemiştir.⁷⁰ Midhat Paşa'nın bu önerileri Ercümen-i Mahsus'da görüşülerek Bağdat Vilayetindeki miri arazilerin bedeli karşılığında halka açılmasına, Namık Paşa döneminde Bağdat'ta kurulan komisyonun hazırladığı kanunnamenin Midhat Paşa'ya iletilmesine, tapu senetlerinin İstanbul'dan hazırlanarak gönderilmesi vakit alacağından ve bu durumun arazi almak isteyenlerin rağbetini azaltacağından dolayı tapu senetlerinin Bağdat'ta hazırlanmasına, tapu işlerinin yürütülmesi için bir Defter-i Hakani Müdürü'nün atanmasına, tapu senetleri ve gelir miktarı kayıtlarının her yıl düzenli olarak İstanbul'a gönderilmesine, miri arazilerin halka satışıyla elde edilen fazla gelirin İstanbul'un izni dahilinde imar işlerinde kullanılmasına izin verilmiştir.⁷¹

Zevra Gazetesi'nde de konuyla ilgili verilen bilgilere göre Irak civarındaki arazilerin geneli toprak vergisine tabi olarak idare edilmekle birlikte miri toprak vergisinin açık artırmada yolsuzlukla ihale ve satışı yapılmaya başlanmıştı.⁷² Emlak ve arazilerin hukuki açıdan tasarrufunu kayıt altına alma tapu senetleri ile olmaktadır. Arazi Kanunnamesi hükümlerine uygun olarak tapu sahibi her ne kadar korunuyor olsa da miri toprak vergisinde düzenin sağlanabilmesi için bağ, bahçe, arazi gibi tüm emlakın

⁶⁷ Midhat Paşa, *Midhat Paşa'nın Hatıraları*, 89-90.

⁶⁸ Zevra Gazetesi, 18 Cemaziyevvel 1287, (16 Ağustos 1870), Sayı 69: 1-2.

⁶⁹ Zevra Gazetesi, 18 Cemaziyevvel 1287, Sayı 69: 2.

⁷⁰ Korkmaz, *Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği*, 121-122.

⁷¹ Korkmaz, *Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği*, 122.

⁷² Zevra Gazetesi, 15 Cemaziyevvel 1287, (13 Ağustos 1870), Sayı 68: 1.

sahiplerinin tapuya geçirilmesi zorunlu hale getirilmiştir. Bunun üzerine pek çok emlak tapuya geçirilse de bazı kimseler tapunun önemini anlayamamıştır. Hala tapusuz veya geçersiz senetlerle emlak tasarrufunda buldukları haber alındığından vakıf kaydı kanunca onaylanmış, kayıtlı olan ve izin belgesi ile idare altında olan veya memleket içinde bulunan bahçe ve araziden başka bütün bağ ve bahçelerin nizamına uygulanmak üzere tapuya kaydedilmesi, vilayet makamından bağlı sancaklara bildirilmiştir.⁷³

9. Sonuç

Midhat Paşa 19. yüzyılda yetişmiş Osmanlı devlet adamlarından birisidir. Küçüklüğünden itibaren aldığı eğitim ve öğrendiği dillerle daima kendini geliştirerek Sadrazamlığa kadar yükselmeyi başarmıştır. Verilen tüm görevlerin üstesinden gelmeyi başaran Midhat Paşa özellikle vali olarak atandığı vilayetlerde dikkat çekici çalışmalara imza atmıştır. Niş valiliği esnasında burada gerçekleştirdiği faaliyetlerden dolayı onun idari sistemi örnek alınarak Vilayet Nizamnamesi hazırlanmıştır. Niş, Vidin ve Silistre eyaletleri Tuna Vilayeti adı altında birleştirilerek yeni idari sistemin ilk örnek uygulaması burada hayata geçirilmiş, vilayetin valiliğine de Midhat Paşa atanmıştır. Kısa sürede burada vilayetin kalkınmasını, halkın refah ve huzurunun temin edilmesini sağlamıştır. Ayrıca yeni idari sistemin uygulanmasında başarılı olduğundan bu sistemin tüm vilayetlerde uygulanmasına karar verilmiştir. 1968 yılında başarılarından ötürü Şura-yı Devlet başkanlığına getirilen Midhat Paşa ilk kez merkezi yönetimde önemli bir görev elde etmiştir. Fakat çeşitli sebeplerden ötürü Sadrazam Ali Paşa ile anlaşmazlık yaşadığından dolayı göreve başlamasından on ay sonra Altıncı Ordu Müşirliği göreviyle birlikte Bağdat'a vali olarak atanarak merkezden uzaklaştırılmıştır.

Midhat Paşa, Bağdat'ta 1869-1872 yılları arasında çok kısa bir dönem valilik yapmasına rağmen uygulamaya koyduğu faaliyetlerle vilayetin gelişmesini ve nizamını sağlamıştır. Bu noktada Midhat Paşa'nın vilayetin ihtiyaçları ve temel problemleri konusunda iyi bir gözlemci olduğunun altını çizmek gerekir. Çünkü Bağdat Vilayeti'nde yürüttüğü faaliyetlere bakılacak olursa vilayetin asayiş, ekonomi, ulaşım, sağlık, eğitim gibi temel alanlarına yöneldiği görülmektedir.

Midhat Paşa, aynı zamanda Altıncı Ordu Müşiri olarak görevlendirildiği Bağdat'ta kur'a ile askere alma usulünün oturmasını sağlamıştır. Nitekim Bağdat ahalisi kur'a ile asker alımına karşı olduklarından asker ihtiyacı civar bölgelerden sağlanıyor, asker ihtiyacı karşılanamadığı takdirde de hafif suçluların hapisten çıkarılması ve etraftan adam toplanması yöntemine başvuruluyordu. Daha önceki valiler de halkın tepkisinden çekindikleri için kur'a usulünü uygulayamamışlardı. Halbuki Altıncı Ordu'ya lazım olan 300 askerin Bağdat'tan sağlanması gerekiyordu. Midhat Paşa usulün uygulanması için harekete geçtiğinde halkın ayaklanması ile karşılaşmış, fakat etkin önlemleri sayesinde kısa sürede ayaklanmayı bastırarak kur'a usulünün bölgede uygulanmasını sağlamıştır.

Bağdat'taki diğer üzerine gidilmesi gereken mesele de aşiretlerle ilişkilerdi. Çünkü özellikle bazı aşiretlerin başı bozuk davranışları halkın huzurunu kaçırdıkları asayişin de bozulmasına yol açıyordu. Bu sebeple Midhat Paşa döneminde toplumda düzensizliğe yol açan aşiretlerin üzerine gidilmiş, kimisinin ise iskan ettiği yer değiştirilmiştir. Böylece aşiretlerin başına buyruk davranmalarının önüne geçilerek, kanun ve nizam çerçevesinde davranmaları sağlanmış ve devlete bağlılıkları artırılmıştır.

Midhat Paşa'nın valiliği döneminde ilgilendiği diğer bir konu da Fırat Nehri'nin yatağının temizlenmesi konusu olmuştur. Nehir yatağının temizlenmesi, nehir ulaşımı açısından ehemmiyet arz ediyordu. Bu doğrultuda nehirde yaptırdığı incelemeler neticesinde gerekli çalışmaları yaptırmış, böylelikle nehir ulaşımının canlandırılmasını sağlamıştır. Burada yürütülen temizleme çalışmalarına halk da elinden geldiğince yardım etmiştir. Bu da halkın yaşadığı bölgeye yararı olacak bir faaliyeti

⁷³ Zevra Gazetesi, 15 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 68: 1-2

desteklemekte asla çekimser kalmadığını göstermektedir. Diğer taraftan nehirde yük ve yolcu taşımacılığının geliştirilmesi için yurtdışından çok sayıda vapur satın alınmıştır. Satın alınan vapurlarla 1860 yılından bu yana İngiliz işletmelerinin nehir taşımacılığındaki hâkimiyeti kırılmış, satın alınan vapurlar ile Basra'dan Süveyş'e, İstanbul'a ve İngiltere'ye seferler düzenlenmeye başlanmıştır. Ayrıca halkın güvensiz çöl yolunu kullanarak hacca gitmek yerine vapurla güvenli bir şekilde yolculuk etmeleri sağlanmıştır.

Diğer taraftan Midhat Paşa döneminde vergi ödemeyen bölgelerle mücadele edilmiş, emlak tapuya geçirilmesi konusunda yakından ilgilenilerek miri arazilerin halka açılması sağlanmıştır. Böylece vergi miktarında artış yapılmadan, nizam sağlanarak Midhat Paşa döneminde eskiye oranla yüksek oranda vergi toplanabilmiştir. Midhat Paşa, Bağdat valiliği döneminde vilayete bir de Gureba Hastanesi ve Rüştüye Mektebi kazandırmıştır.

Kaynakça

Zevra Gazetesi, 1 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 64.

Zevra Gazetesi, 11 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 67.

Zevra Gazetesi, 15 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 68.

Zevra Gazetesi, 18 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 69.

Zevra Gazetesi, 22 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 70.

Zevra Gazetesi, 27 Rebiülevvel 1287, Sayı 63.

Zevra Gazetesi, 4 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 65.

Zevra Gazetesi, 7 Cemaziyelahir 1287, Sayı 74.

Baş, Eyup, "Çağdaş Tarihçilere Göre Bağdat'ta Osmanlı Yönetimi", *İslam Medeniyetinde Bağdat (Medinetü's-Selam) Uluslararası Sempozyum*, İslam Konferansı Teşkilatı, İslam Tarihi, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 7-8-9 Kasım 2008, İstanbul.

Baykal, Bekir Sıtkı, *Midhat Paşa-Siyasi ve İdari Şahsiyeti*, Ankara: Kral Matbaası, 1964.

Binzouba, Majed Mohammed, *Vilayet Nizamnamelerinin Basra'da Tatbiki Meselesi (1864-1876)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2009.

Bozkurt, Nurgül, "Bağdat Vilâyeti'nde Osmanlı Dönemine Ait Modern Askerî Okullar", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* 31, (2017): 83-111.

Çelik, Mehmet, "Midhat Paşa'nın 'Türkiye'nin Mazisi ve İstikbali' Başlıklı Makalesi ve Üzerine Bazı Notlar", *Kebikeç* 26, (2008): 41.

Çerkezoğlu, Semra, TANSÜ, Yunus Emre "Mithad Paşa ve Tuna Vilayeti Islahatları", *International Social Sciences Studies Journal*, 6/57, (2020): 830-831, 842.

Çetinsaya, Gökhan, "The Ottoman View of British Presence in Iraq and The Gulf: The Era of Abdulhamid II.", *Middle Eastern Studies* 39/2, (2003).

Ergüç, Arslan, *Mithat Paşa*, Konya: Şahap Kitabevi, 1962.

Gökbilgin, Mehmet Tayyib, "Midhat Paşa", *İslam Ansiklopedisi 8 içinde*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1979), 271.

Güler, Yunus, "Mithat Paşa ve Darbe", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/2, (2016): 79-90.

Korkmaz, Adem, “Midhat Paşa’nın Bağdat Valiliği”, *Tarih Dergisi* 49, (2010), 113-178.

Korkmaz, Adem, *Midhat Paşa- İdari ve Siyasi Faaliyetleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.

Korkmaz, Adem, “Midhat Paşa’nın Bağdat Valiliği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2005.

Midhat Paşa, *Midhat Paşa’nın Hatıraları, Hayatım İbret Olsun (Tabsıra -ı İbret)*, (Çev. Osman Selim Kocahanoğlu), İstanbul: Temel Yayınları, 1997.

Pakalın, Mehmed Zeki, *Son Sadrazamlar ve Başvekiller* 1 içinde (İstanbul, 1940).

Yücel, Yaşar, “Midhat Paşa’nın Bağdat Vilayetindeki Altyapı Yatırımları”, *Uluslararası Midhat Paşa Semineri: Bildiriler ve Tartışmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986.